

О. ВАРЕЦЬКА

Критерії, показники та рівні розвитку діяльнісного компонента соціальної компетентності вчителя початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти

УДК 373.3.011.3-051.012:005.336.2:378.046-021.68(045)

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНІСНОГО КОМПОНЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Олена Варецька

доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти,
Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна
olena_varetska@mail.ru

Анотація. Для висвітлення критеріїв, показників, рівнів розвитку діяльнісного компонента соціальної компетентності вчителя початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти обґрунтовано часткову методологію та запропоновано авторські методики дослідження трьох його складових. Детальна характеристика критеріально-рівневого інструментарію оцінювання результатів розвитку діяльнісного компонента соціальної компетентності вчителя початкової школи вможливила глибоке усвідомлення його змістового наповнення й взаємозв'язку між критеріями, показниками та рівнями, упорядкування цих специфічних характеристик оцінного апарату. Отримані результати стануть у нагоді під час характеристики критеріально-рівневого інструментарію розвитку інших компонентів означеної компетентності, моніторингу розвитку й саморозвитку вчителів початкової школи та майбутніх педагогів, усвідомлення соціальної значущості означеної проблеми.

Ключові слова: соціальна компетентність; учитель початкової школи; система післядипломної педагогічної освіти; діяльнісний компонент; критерії; показники; рівні розвитку.

КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО КОМПОНЕНТА СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Елена Варецкая

доктор педагогических наук, профессор кафедры начального образования,
Коммунальное учреждение «Запорожский областной институт последипломного педагогического образования» Запорожского областного совета
г. Запорожье, Украина
olena_varetska@mail.ru

Анотація. Для характеристики критеріїв, показателів, рівней розвитку діяльностного компонента соціальної компетентності учителя початкової школи в системі післядипломного педагогічного образования обосновано частичную методологію и предложено авторские методики исследования трех его составляющих. Подробная характеристика критериально-уровневого инструментария оценки результатов развития діяльностного компонента соціальної компетентності учителя початкової школи способствовала глубокому пониманию его смыслового наполнения и взаимосвязи между критериями, показателями и уровнями, упорядочению этих специфических характеристик оценочного аппарата. Полученные результаты будут полезны для характеристики критериально-уровневого инструментария развития других компонентов указанной компетентности, мониторинга развития и саморазвития учителей начальной школы и будущих педагогов, осознания социальной значимости этой проблемы.

Ключевые слова: социальная компетентность; учитель начальной школы; система последиломного педагогического образования; діяльностный компонент; критерии; показатели; уровни развития.

CRITERIA, PARAMETERS AND LEVELS OF DEVELOPING ACTIVITY COMPONENTS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS' SOCIAL COMPETENCE IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION

Olena Varetska

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor, Chair of Primary Education,

Public Educational Institution "Zaporizhzhia Regional Institute of Post Graduate

Pedagogical Education" Zaporizhzhia Regional Council,

Zaporizhzhya, Ukraine

olena_varetska@mail.ru

Abstract. Only recently scientists have directed their search to development criterion-level system of diagnostic tool of competence of teachers, including social one. The complexity is connected with the lack of a clear pedagogic performance of evaluation system of training of primary school teachers in high education, the efficiency of their education in postgraduate course for the development of social competence and established methods (procedures) of the development.

Despite of the some issues elaborated on the content and structure of the measurement, diagnostic tools evaluation categorical apparatus only conventional scientific view on the question of definition of objective criteria, indicators and levels of social competence of the person are not made. The lack of a clear system of evaluation of the results of primary school teachers training in high education institutions, the effectiveness of social competence of primary school teachers in the system of postgraduate education, established methods lead to development of the appropriate criterion-level tools.

According to the limits of the article it focuses on activity-component of social competence primary school teachers. To highlight the criteria, indicators, levels of development in the system of postgraduate education partial methodology is grounded, proprietary methods

of research of its three components is proposed. Detailed description of criterion-level tools for evaluation of results of activity of a component of social competence elementary school teacher made the awareness of its semantic content and the relationship between the criteria, indicators and levels of regulation of the specific characteristics of the assessment system possible. The results will be useful in the characteristics of criterion-level instruments of other components of the designated competence and self-monitoring of primary school teachers and future teachers, awareness of the social significance of the abovementioned problems.

Key words: social competence; primary school teacher; the system of postgraduate education; activity component; criteria; indicators; levels of development.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розширення міжкультурних і соціальних зв'язків, євроінтеграційні технологічні, інформаційні перетворення, підвищення вимог до соціально-професійного розвитку, компетентностей особистості, зокрема й соціальної, ускладнили її соціальну адаптацію. Вирішення цієї проблеми покладається, передусім, на освіту, особливо на початкову, із якої переважно й починається реформування всієї галузі. Відповідно вчитель, щоб допомогти своїм учням бути щасливими, стати потрібними в професійному сенсі для майбутнього суспільства, яке сьогодні є непевним, має бути гнучким до змін, готовим до постійного професійного розвитку й саморозвитку, здатним до соціальної взаємодії, опанування новими соціальними ролями, трансформування освітніх технологій огляду на потреби, здібності, особливості кожного школяра. З огляду на те, що соціальна компетентність особистості виявляється в поведінці, спілкуванні в різних соціальних сферах тощо, є зовнішньою реакцією на діючі в суспільстві соціальні норми, вона потребує характеристики специфічної для вчителя початкової школи соціально-професійної діяльності відповідно до функцій соціальної компетентності, визначення апарату діагностування й оцінювання одержаних результатів зворотної інформації, наслідків навчання у вигляді компетенцій. Попри вище означені зміни системи освіти України дослідники лише останніми роками спрямували свій пошук на розроблення системи критеріально-рівневого інструментарію діагностики компетентності педагогів, зокрема й соціальної. Складність пов'язана з відсутністю в педагогіці чіткої системи оцінювання результатів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у вищих навчальних закладах (ВНЗ), ефективності їхньої освіти післядипломному процесі щодо розвитку соціальної компетентності, а також усталеної методики (методик), яка б дала змогу „заміряти” процес і порівняти його результати з ідеалізованим змістом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що останнім часом зростає увага до проблеми соціальної компетентності, зокрема класних керівників (І. Мирна), студентів педагогічних ВНЗ, коледжів (Н. Борбич, С. Краснокутська та ін.), університету (І. Зимня), майбутніх фахівців різних професій, зокрема юристів (В. Бочаров, О. Тогочинський та ін.), економістів (І. Зарубінська), учителів (Н. Лупанова, Г. Мосягіна), психологів (Р. Скірко) та ін. У наших дослідженнях викладено теоретико-методичні засади та технологію розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти. Розкрито її сутність, функції, структуру, яка складається з мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного, операційного, особистісного, рефлексивного компонентів [1].

Попри розробленість деяких питань щодо змісту й структури вимірювання (В. Бондар та ін.), діагностики інструментарію оцінювання смислової сфери, ціннісних орієнтацій, індивідуальних особливостей особистості (М. Євтух та ін.), тлумачення понять «ознака», «показник», «прояв» (Л. Долинська та ін.), «критерій оцінювання» (С. Гончаренко та ін.), критерії оцінювання діяльності учня, учителя, сучасного освітнього закладу (Н. Меншикова та ін) тощо єдиний загальноприйнятий науковий погляд на питання визначення об'єктивних критеріїв, показників і рівнів розвитку соціальної компетентності людини не вироблено. Це значно ускладнює розробку ефективного дидактичного впливу в соціально-освітній площині, адже такий критеріально-рівневий інструментарій є науковим інструментарієм оцінювання результатів дослідження, який сам потребує суттєвого теоретичного обґрунтування.

Відсутність чіткої системи оцінювання результатів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у вищих навчальних закладах, ефективності розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти, а також усталених методик спонукала до розробляння відповідного критеріально-рівневого інструментарію. Не маючи можливості його детального висвітлення щодо кожного з компонентів з огляду на межі статті, дослідивши у попередніх роботах ціннісно-мотиваційний [8], когнітивний [2], зосередимо увагу на діяльнісному компоненті соціальної компетентності вчителя початкової школи

Формулювання цілей статті. Окреслити методики та обґрунтувати

критерії, показники й рівні розвитку діяльнісного компонента соціальної компетентності вчителя початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підставі аналізу 33 визначень структури соціальної компетентності [1, с. 81] зазначимо, що в 38% описів складових визначається діяльнісний компонент, який деякі науковці пов'язують з іншими компонентами, зокрема когнітивним (С. Краснокутська) [4], комунікативним (С. Нікітіна) [4, с. 80], діяльнісним (М. Докторович, І. Печенко) [3, с. 15; 7, с. 9;]. Наголошуємо на його важливості в структурі соціальної компетентності, адже вчитель початкової школи має володіти різноманітними видами діяльності на рівнях ставлення людини до предмету; до іншої людини (людей, груп, суспільства); природи (усіх її процесів і явищ), самого себе, бути на стадії «включає мості» (за І. Зимньою), сприяти розвитку, саморозвитку й самовдосконаленню учня.

У відборі діагностичного інструментарію оцінювання стану розвитку діяльнісного компетентна, насамперед, спиралися на сформульоване поняття «соціальна компетентність учителя початкової школи» та його змістові характеристики з огляду на те, що підбір методів діагностики залежить від їх конкретної спрямованості, цілей діагностичного дослідження, обраних дослідником, як-от стосовно залежності методів і засобів оцінювання від змісту компетентностей, а також їх теоретико-методологічних засад [5, с. 7].

Зазначимо, що діяльнісний компонент розглядаємо як складне багатовимірне утворення, що, насамперед, має три складові. Кожну з них визначено відповідно до критеріїв, показників, рівнів, що характеризують: 1) утруднення в організації навчального процесу ЗНЗ на соціально орієнтованій основі; 2) соціальна компетентність в системах «дитина – вчитель», «дитина – дитина»; 3) соціальна компетентність в системі «сім'я – дитина».

Для визначення першої (організаційної) складової розроблено анкету «Утруднення вчителя початкової школи при організації навчального процесу на соціально орієнтованій основі». У ній представлено різні аспекти педагогічної діяльності вчителя. Респонденти мали оцінити ступінь своїх утруднень в педагогічній діяльності із запропонованих.

Для визначення другої та третьої (практичних) – складено два опитувальника: «Соціальна компетентність учителя початкової школи в

системах „дитина – вчитель”, „дитина – дитина”» та «Соціальна компетентність вчителя початкової школи в системі „сім’я – дитина”», що характеризують ступінь прояву соціально-психологічних і соціально-педагогічних умінь і навичок учителя, його практичного досвіду в означених системах роботи. В опитувальниках, кожен з яких складався з 30-ти тверджень, треба було оцінити періодичність використання своїх соціально-психологічних, соціально-педагогічних умінь і навичок у практиці навчальної та позанавчальної роботи.

Вище означені діагностики стали основою для визначення відповідних показників діяльності розвитку діяльнісного компонента: можливість запобігання труднощам в організації освітнього процесу на соціально орієнтованій основі; уміння, навички, практичний досвід у системах роботи «дитина – вчитель», «дитина – дитина» і «сім’я – дитина»; *відсутність* утруднень в організації освітнього процесу на соціально орієнтованій основі; якість сформованості соціально-педагогічних, соціально-психологічних умінь, навичок і багатство практичного досвіду у вирішенні складних соціально-професійних проблем у системах роботи «дитина – вчитель», «дитина – дитина», «сім’я – дитина».

Частота їх застосування в практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу є діяльнісним критерієм розвитку діяльнісного компонента соціальної компетентності.

Для оцінювання стану розвитку такої компетентності визначено й схарактеризовано відповідні рівні (високий, достатній, середній, низький), котрі являють собою одну з трьох складових системи оцінювання результатів дослідження та відбивають ступінь прояву (розвиненості) того чи того критерію, що характеризує такий розвиток.

Наведемо розгорнуту характеристику. До основних показників, що розкривають розвиток першої складової діяльнісного компонента, належать різноманітні організаційно-практичні вміння щодо організації та проведення навчального процесу в ЗНЗ на соціально орієнтованій основі. Це вміння:

- здійснювати загальне та поурочне планування соціальних цілей у навчальному процесі початкової школи та їх досягати;
- застосовувати ефективні форми, методи й засоби соціальної комунікації, соціалізації учня; сучасні соціально спрямовані педагогічні технології;

– визначати соціальну складову власного уроку й уроку колег у процесі його аналізу, самоаналізу, збагачувати соціальним змістом навчальний матеріал, установлювати міжпредметні зв'язки для засвоєння учнями соціальних цінностей, розвивати їхній інтерес до соціального змісту шкільних предметів;

– організовувати, проводити ефективну соціально орієнтовану навчальну та виховну роботу, будувати соціальну взаємодію з учнями, батьками, колегами, сприяти цьому процесові, а також привласненню учнями соціального досвіду діяльності в доступній формі;

– діагностувати соціальні досягнення дітей і виявляти соціальні причини їхньої неуспішності, вести облік та оцінювання соціально орієнтованих знань, умінь і навичок учнів.

Комплекс наведених вище вмінь учителя можуть супроводжувати утруднення в організації навчального процесу на соціально орієнтованій основі, до яких застосовують певні критерії. Чотири рівні, що його відбивають (високий, достатній, середній і низький) щільно пов'язані з відповідними показниками й критеріями. Кожен із рівнів розвитку першої складової діяльнісного компонента характеризує ступінь прояву утруднень, що виникають у процесі організації навчання учнів на соціально орієнтованій основі та під час вирішення різних аспектів педагогічної діяльності в ЗНЗ.

Друга складова цього компонента характеризує вміння, навички, практичний досвід роботи в ЗНЗ щодо розвитку соціальної компетентності вчителя в системах «дитина – вчитель», «дитина – дитина» як одну із сторін соціально-педагогічної діяльності. До основних показників зараховуємо комплекс організаційно-практичних умінь, навичок, що становлять основу соціально-педагогічного досвіду роботи в ЗНЗ з розвитку соціальної компетентності у вищезазначених системах та відповідного виду діяльності.

Це, зокрема, вміння й навички:

– застосовувати методи, засоби, методичні прийоми з формування соціальної активності дитини, розвитку особистої ініціативи, які сприяють прийняттю загальних рішень між учнями, впливають на їхнє емоційне спілкування з учителем;

– розвивати соціальні потреби дитини; виявляти в класі соціально благополучних та неблагополучних учнів; знаходити підхід до учня, у якого немає друзів у класі, дітей, які можуть організувати роботу підгрупи

однокласників, формувати толерантність до своїх ровесників, навчити їх соціальній техніці спілкування;

– установлювати й зберігати партнерські відносини в групі дітей, розподіляти між ними ролі без їхніх образ, вирішувати дитячі конфлікти; створювати умови для самореалізації школярів у процесі опанування ними практичних складових освітніх галузей;

– конструювати соціально привабливе середовище для учнів та їхньої комфортної взаємодії; створювати «ситуації соціального успіху», соціальної адаптації; проводити соціально спрямовані диспути, діалоги в системах «дитина – вчитель» і «дитина – дитина»; надавати своєчасну соціальну допомогу;

– складати соціальний портрет особистості учня, визначати його рівень соціальної, вікової зрілості, діагностувати чинники, що стримують соціальну активність школярів.

Комплекс представлених організаційно-практичних умінь і навичок має відповідати критеріям, які характеризують соціально-педагогічну діяльність учителя загалом і другу складову діяльнісного компонента зокрема (у системі роботи «дитина – вчитель» і «дитина – дитина»).

Відповідно до другої складової діяльнісного компонента соціальної компетентності виокремлено чотири рівні його розвитку (високий, достатній, середній і низький), міцно пов'язаних із відповідними показниками й критеріями. Кожен із цих рівнів характеризує ступінь прояву організаційно-практичних умінь і навичок учителя, його практичного досвіду загалом у системах роботи «дитина – вчитель» і «дитина – дитина».

Третя складова діяльнісного компонента СК характеризує інший бік його соціально-педагогічної діяльності в системі «сім'я – дитина»: уміння, навички, практичний досвід роботи у ЗНЗ. До основних показників, що характеризують цю складову, належить комплекс організаційно-практичних умінь і навичок учителя, що становлять основу соціально-педагогічного досвіду роботи у ЗНЗ у системі «сім'я – дитина» та відповідного виду його діяльності загалом. До них зараховуємо такі вміння й навички:

– без зайвих утруднень проводити бесіди з батьками з приводу ставлення дитини до педагогічних впливів, до своїх вчинків, дружби поза класом, організації її дозвіллевої діяльності, вільного «вуличного» та «комп'ютерного» часу, а також ставлення батьків до педагогічних впливів на їхню дитину;

– толерантно професійно консультувати батьків щодо соціальної техніки спілкування з дитиною, використовувати превентивні заходи для них для запобігання проявам грубості дитини в сім'ї, запізненням на уроки, її відмові від соціальних доручень;

– залучати прямо й опосередковано батьків і дітей до участі в суспільному житті класу, школи;

– установлювати причинно-наслідкові зв'язки між соціально-віковою зрілістю дитини та стосунками в сім'ї, визначати сім'ї, у яких формується адекватна, завищена чи занижена самооцінка дитини,

– виявляти родини, у яких виникають конфліктні ситуації на соціальній основі, переважає егоїстична спрямованість її членів, зокрема й дитини; панують емоційно-холодні, відчужені відносини, які будуються без емоційної близькості та довіри; взаємини дружби, взаєморозуміння, підтримки, переважає суспільна спрямованість її членів, батьки і діти сумісно дивляться й обговорюють цікаві телепередачі;

– запобігати виникненню конфліктів у родинах учнів, які не встигають у навчанні; допомагати вирішувати складні соціальні проблеми в неблагополучних сім'ях.

До цього комплексу організаційно-практичних умінь, навичок застосовують критерії, що виражають сутнісні ознаки, характеризують соціально-педагогічну діяльність учителя загалом і третю складову діяльнісного компонента СК зокрема (у системі роботи «сім'я – дитина»). Відповідно до третьої складової виокремлено чотири рівні розвитку (високий, достатній, середній, низький), що пов'язані з показниками та критеріями. Кожен із цих рівнів характеризує ступінь прояву організаційно-практичних умінь, навичок учителя, його практичного досвіду в системі роботи «сім'я – дитина».

Показники розвитку діяльнісного компонента соціальної компетентності вчителя початкової школи характеризують його організаційно-практичні вміння та навички, що становлять основу соціально-педагогічного досвіду роботи в ЗНЗ у системах «сім'я – дитина», «дитина – вчитель» і «дитина – дитина». У розширеному варіанті це вміння, навички:

– здійснювати загальне та поурочне планування соціальних цілей у навчальному процесі початкової школи та досягати їх;

– збагачувати соціальним змістом навчальний матеріал, визначати

соціальну складову уроку в процесі його самоаналізу та аналізу уроку колег;

– організовувати й проводити соціально орієнтовану навчальну, виховну роботу, розвивати інтерес учнів до соціального змісту шкільних предметів; діагностувати, вести облік та оцінювання соціальних досягнень (соціально орієнтованих знань, умінь і навичок) школярів, розвивати їхні соціальні потреби;

– виявляти учнів, які можуть організовувати роботу підгрупи однокласників; соціально благополучну (неблагополучну) дитину; соціальні причини неспішності; надавати своєчасну соціальну допомогу, сприяти соціальній адаптації, знаходити підхід до учня, у якого немає друзів у класі;

– використовувати на уроках ефективні соціально спрямовані сучасні педагогічні технології, форми, методи й засоби, здійснювати міжпредметні зв'язки для соціалізації, соціальної комунікації та активізації учнів, засвоєння ними соціальних цінностей, розвитку особистої ініціативи, емоційного спілкування з учителем; прийняття загальних рішень між учнями, формування толерантного ставлення до своїх ровесників, вирішення дитячих конфліктів;

– проводити діагностику складання соціального портрету особистості учня, чинників, що стримують дитячу соціальну активність, діалоги в системах «дитина – вчитель» і «дитина – дитина», соціально спрямовані бесіди, диспути; визначати рівень соціально-вікової зрілості дитини;

– створювати умови для самореалізації учня в процесі опанування ним практичних складових освітніх галузей; передавати соціальний досвід в ефективній формі, будувати соціальну взаємодію з учнями, батьками та колегами;

– сприяти збереженню соціального партнерства в групі учнів; конструювати соціально привабливе середовище для учнів та їхньої комфортної взаємодії; розподіляти ролі між дітьми без збурення в них почуття образи; створювати «ситуації соціального успіху», учити соціальної техніки спілкування.

Наведемо узагальнене змістове наповнення рівнів розвитку діяльнісного компоненту. Високий рівень характеризує: відсутність утруднень в організації освітнього процесу на соціально орієнтованій основі; повна сформованість соціально-педагогічних, соціально-психологічних умінь, навичок і наявність багатого практичного досвіду у вирішенні складних соціально-професійних проблем у системі роботи

«дитина – вчитель», «дитина – дитина» і «сім'я – дитина», які вчитель постійно застосовує у своїй соціально-практичній діяльності.

Виникнення іноді незначних утруднень в організації навчального процесу на соціально орієнтованій основі; досить часте використання своїх добре сформованих соціально-педагогічних, соціально-психологічних умінь, навичок і *достатнього* практичного досвіду у вирішенні складних соціально-професійних проблем у системі роботи «дитина – учитель», «дитина – дитина» та «сім'я – дитина» характеризують достатній рівень.

Середній рівень визначають періодичне виникнення утруднень різної міри складності в організації навчального процесу на соціально орієнтованій основі; наявність загалом непогано сформованих соціально-педагогічних та соціально-психологічних умінь, навичок і невеликого практичного досвіду у вирішенні складних соціально-професійних проблем у системі роботи «дитина – учитель», «дитина – дитина» та «сім'я – дитина», не часте використання їх на практиці.

Постійне виникнення істотних утруднень в організації навчального процесу на соціально орієнтованій основі; слабо сформовані соціально-педагогічні, соціально-психологічні вміння, навички й малий практичний досвід вирішення складних соціально-професійних проблем у системі роботи «дитина – учитель», «дитина – дитина», «сім'я – дитина», що, як правило, дуже рідко використовує на практиці є ознакою низького рівня.

Висновки. Отже, спираючись на загальнонаукове положення про те, що критерії й рівні оцінювання будь-якого процесу або явища мають бути максимально розгорнутими та включати дрібні одиниці вимірювання (показники), у нашій роботі детально схарактеризовано критеріально-рівневий інструментарій оцінювання результатів розвитку діяльнісного компонента соціальної компетентності вчителя початкової школи. Це дало змогу якнайглибше зрозуміти його змістове наповнення й взаємозв'язок між критеріями, показниками та рівнями, упорядкувати ці специфічні характеристики оцінного апарату й використати їх під час вирішення наступних завдань дослідження. Подальші розвідки спрямовуємо на характеристику критеріально-рівневого інструментарію розвитку операційного, особистісно-професійного, рефлексивного компонентів соціальної компетентності вчителя початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варецька О. В. Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Олена Володимирівна Варецька. – Київ, 2015. – 630 с.
2. Варецька О. В. Критерії, показники та рівні розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти (когнітивний компонент) / О. В. Варецька // SCIENCE and EDUCATION a NEW DIMENSION: Pedagogy and Psychology, 2016. – № IV(47), Issua:101. – С.77-81.
3. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». – Київ, 2007. – 20 с.
4. Краснокутская С. Н. Формирование социальной компетентности студентов вуза : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / С. Н. Краснокутская. – Ставрополь, 2006. – 23 с.
5. Луговий В. І. Теоретико-методологічні засади залежності методів і засобів оцінювання від змісту компетентностей / В. І. Луговий // Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах : монографія / за заг. ред. В. І. Лугового, О. Г. Ярошенко. – Київ : Педагогічна думка, 2014. – С. 7–15.
6. Никитина С. В. Становление социальной компетентности старшеклассников современной общеобразовательной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Светлана Владимировна Никитина. – Омск, 2004. – 214 с.
7. Печенко І. П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / І. П. Печенко. – Київ, 2003. – 18 с.
8. Varetska O.V. Criteria, Indicators and Levels of Elementary School Teacher's Social Competence in the System of Postgraduate Education (Motivational and Value Component) / O.V. Varetska //Austrian Journal of Humanities and Social Sciences: Scientific journal – 2015. – № 1–2 (January-February). – P. 77-81.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Varetska, O. V. (2015). Teoretychni i metodychni zasady rozvytku sotsialnoi kompetentnosti vchytelia pochatkovoї shkoly u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Theoretical and methodological foundations of elementary school teacher's social competence in the system of postgraduate education]. *Doctor's thesis*. – Kyiv [in Ukrainian].
2. Varetska, O. V. (2016). Kryterii, pokaznyky ta rivni rozvytku sotsialnoi kompetentnosti vchytelia pochatkovoї shkoly u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity (kohnityvnyi komponent) [Criteria, indicators and levels of social competence of primary school teacher in the system of postgraduate education (cognitive component)] *SCIENCE and EDUCATION a NEW DIMENSION: Pedagogy and Psychology*, IV(47):101 (pp. 77-81) [in Ukrainian].
3. Doktorovych, M. O. (2007). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoi simi [Forming of social competence of senior teenager from incomplete family]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Krasnokutskaya, S. N. (2006). Formirovaniye sotsial'noy kompetentnosti studentov vuza [Formation of social competence of students of high school]. *Extended abstract of*

candidate's thesis. Stavropol' [in Russian].

5. Luhovyi, V. I. (2014). Teoretyko-metodolohichni zasady zalezhnosti metodiv i zasobiv otsiniuvannya vid zmistu kompetentnosti [Theoretical and methodological basis depending on methods and tools for evaluating the content of competences] *Kontseptualno-metodolohichni osnovy proektuvannya metodiv i zasobiv diahnostyky osvitnikh rezultativ u vyshchyykh navchalnykh zakladakh : monohrafiia* (pp. 7–15). Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

6. Nikitina, S. V. (2004). Stanovleniye sotsial'noy kompetentnosti starsheklassnikov sovremennoy obshcheobrazovatel'noy shkoly [Formation of social competence of senior pupils of a modern comprehensive school] *Candidate's thesis*. Omsk [in Russian].

7. Pechenko, I. P. (2003). Sotsializatsiia ditei v umovakh silskykh navchalno-vykhovnykh kompleksiv „Zahalnoosvitnii navchalnyi zaklad – doshkilnyi navchalnyi zaklad” [Socialization of children in the conditions of rural teaching and educational complexes “Establishment of General Education – Pre-school Educational Establishment”]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Varetska, O. V. (2015). Criteria, Indicators and Levels of Elementary School Teacher's Social Competence in the System of Postgraduate Education (Motivational and Value Component) / O. V. Varetska // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences: Scientific journal*. 1,2, (January-February), (pp.77-81) [in English].